

il neants
1943. 30. VIII. sēdē.

981.

STUDIJU DARBS.

Upeniece, Konstāncija
stud.hist.matr.18296

Sakšu Morica darbība Kurzemē.

Ievads: avoti un literatūra.

Sakšu Morica biogrāfija.

Kurzemes vispārējais saimnieciskais un politiskais stāvoklis pirms Sakšu Morica ierašanās.

Sakšu Morics Kurzemē. Viņa cīņas Kurzemes hercoga troņa dēļ. Polijas karaļa un seima uzskati par Kurzemes hercoga kandidātu.

Krievijas politikas nolūki attiecībā uz Kurzemi.

Sakšu Morica mēģinājuma nozīme.

Par Sakšu Morica cīņām Kurzemē ir uzglabājies maz vēsturisku materialu, pie tam lielākā daļa dokumentu glabājas Tērbatas universitātes bibliotēkā, kas man nebija pieejama. No Tērbatas universitātes bibliotēkā atrodošiem materiāliem savam studiju darbam varēju izmantot tikai Bovē /Beauvais/ manuskriptu, kur Morica kara kalps Bovē sīki apraksta cīņas Usmas ezera salā. Bovē ir labi informēts par Kurzemes politisko stāvokli un tās kaimiņu nolūkiem pēc Ketleru dzimtas izbeigšanās Kurzemē. Jau pašā sava manuskripta ievadā Bove aizrāda, ka Kurzeme pēdējā Ketleru dzimtas hercoga laikā ir izvirzījusies savu vareno kaimiņu interešu degpunktā. Kas notiks tālāk ar Kurzemes hercogisti tas interesēja Krieviju, Poliju un Prūsiju. Bovē sīki apraksta un izskaidro šo triju valšņu intereses un nolūkus attiecībā uz Kurzemi, bet pilnīgi noklusē, kāpēc Morics, kuram bija tik daudz citas iespējas, sīkstī un neatlaidīgi mēģinā klūt par Kurzemes hercogu. Kurzeme tai laikā nebija spējīga apmierināt ne Morica godkāribu, /hercoga vara bija stipri ierobežota/ ne materialās intereses. Un tai pašā laikā Moricam bija atvērti rietumu valstu galmi. Tur viņš bija gaidīts precinieks. Kāpēc Morics neizmantoja šīs iespējas, bet izšķieda spēkus un līdzekļus Kurzemes dēļ, to Bovē nepaskaidro. Bez Bovē manuskripta izmantoju vēl sekošu literatūru:

1. Dr. Ernst Seraphim "Livländische Geschichte", Revel 1904.-
2. W. Cruse "Kurland unter den Herzogen", Mitau 1833.
3. Gebhardi "Geschichte Kurlands", Halle 1789.
4. Ustrjalov "Istorija Petra Velikogo", II d. 1858-59.
5. L. B. de Neel "Histoire de Maurice, Comte de Saxe",
Dresden 1752.
6. L. Baron d'Espagnac "Histoire de Maurice, Comte de Saxe",
Lausanne 1774.
7. J. Juškevičs "Kurzemes hercogi un viņu laikmets",

Avotu un literatūras trūkuma dēļ, tematu par Sakšu Morica darbību Kurzemē neuzskatu par izsmeltu.

Sakšu Morics dzimis 1696. gadā 18. oktobrī Goslarā kā Polijas karaļa Augusta Stiprā un tai laikā pazīstamās skaistules grāfienes Auroras Kēnigsmarkas ārļaulības dēls. Lai gan Sakšu Morica tēvs bija vācietis, māte zviedriete, tomēr par mājškolo-

tāju pieņēma francūzi Delansonu, lai jau no bērnības Morics piesavinātos franču valodu un kulturu. Delansons labs skolotājs un vingrotājs, tikai 23 gadus vecs, bet beidzis jau Parīzes akadēmiju, ar savu šarmu un izveicību ātri iegūst Augusta Stiprā un Auroras Kēnigsmarkas simpatijas. Delansona uzdevums grūts un nepatīkams, jo jaunais grafs ne labprāt sēd pie grāmatas un mācās, Tikai apsolot dažas stundas pēcpusdienā pajādelēt uz zirga bija iespējams, ka viņš dažas stundas rītā mācījās. Mazais Morics interesējās par zirgiem, tiklīdz iemācījās staigāt kā vairs nebaidījās tiem tuvoties. Jau agrā bērnībā skaidri parādas Morica rakstura galvenie pamatvilcieni. Ja kādai lietai viņš pieķeras, tad ar visu sirdi un dvēseli. Krietnas ir arī jauneklā intelektuālās dotības. Te jau redzams nākamais stratēģis un kara vadonis. Viņu valdzina kara māksla. Šī tieksme pa daļai iedzimta no tēva, bet to veicināja arī attiecīga audzināšana un apkārtnē - karī toreiz Eiropā bij dienas kārtībā. Iedzimtās dotības un labvēlīgie apstākļi Moricu izveidoja par sava laika redzamāko kara vadoni. Mazliet pārspīlēti Morica kara - vīra gaitu sākumu apraksta Neels: "Tiklīdz Morics varēja nosēdēt zirgam mugurā, kā sekoja savam tēvam, Polijas karalim, visās militrajās ekspedīcijās. Nekas nespēja apslāpēt viņa aizrautību. Lai gan māte, Aurora Kēnigsmarka, tam enerģiski pretojās, negribēdama dēlu pazaudēt no savām acīm, viņš devās uz Holandi kā vienkāršs kājnieks, kur pievienojās savam tēvam, kas bij slepeni ieradies pie ielenktās Lilles - sabiedroto štābā. Morics sajūsmināts, ka varēja cīnīties ievērojamo un piedzīvojušo kara vadoņu - prinča Eižena un lorda Malborna vadībā. Viņš gribēja pats savām acīm redzēt viņu rīcību, lai vēlāk ietu viņu pēdās. Polijas karalis, kas te darbojās ar pieņemtu grafa Messena vārdu, sakšu pulku komandēšanu bij uzticējis generalim Šulenburgam. Tas sakšu grafu iecēla par savu adjutantu. Morics, kā ģenerāļa Šulenberga adjutants, parādīja drosmi, kas tālu pārsniedza viņa vecumu.²

---

¹ L.B.de Neel "Histoire de Maurice comte de Saxe" 48 lapp.
² L.B.de Neel "Histoire de Maurice comte de Saxe" 49 lapp.

Pēc īsas atpūtas pēc cīņām pie Lilles jaunais grafs 1709.g. jūnijā piedalās cīņās pie Turnē. Pēc Turnē kapitulācijas, sabiedrotie pārlicinājušies par Monsas pilsētiņas garnizona mazo skaitlisko sastāvu, savāca veselu kavalerijas korpusu un kājniekus, lai aizsteigtos priekšā franšiem un ieņemtu Aino upītes pārēju. Uzbrucēju karaspēku komandēja princis Hese-Kasels. Kaujas ap šo beļgu pilsētiņu un Sakšu Morica piedalīšanos šais kaujās viņa biografs Neels apraksta šādi: "Sakšu Morics ļoti vēlējās piedalīties šajā kaujā. Viņš lūdza princi Hessel-Kasseli lai tas viņam atļautu iet kaujā kā kājniekam. Te Morics pirmais pārgāja Henu /Hayne/ ar zobenu rokā, iekams maršals Vijārs /Villars/ pārgāja upi, lai ienāktu Monsā un ļautu ieiet karaspēkam un pārtikas transportam. Divas armijas sastapās Monsas priekšā, iedegās kauja, kas turpinājās gan-driz visu nakti. Nākošā dienā notika vairākas sadursmes starp atsevišķiem naidīgo armiju pulkiem. Lai gan Sakšu Morics vairākās no tām piedalījās, viņš tomēr bij stipri aizvainots, ka dažās nebij varējis piedalīties, jo viņš gribēja būt visur. Tomēr viņš izgāja sveiks un vesels no 1709.g.10.septembra sadursmēm, kaut arī neizlaida nevienu izdevību. 1709.gadā 11.septembrī notika slavenā Malplakas kauja, kas abām armijām prasīja milzīgus upurus, jo kā viena, tā otra puse bij zaudējusi divdesmit tūkstošu kritušo un tikpat daudz ievainoto, Sakšu Morics te izcēlās ar tādu drosmi, kas tālu pārspēja viņa vecumu. Kaut arī viņu atbaidīja šis slaktiņš, viņš tomēr vakarā bij teicis, ka ar šo dienu esot apmierināts. Naktī no 25 uz 26 septembri viņš pirmais uzrāpās uz Monsas nocietinājuma vaļņa. Pilsēta padevās 20.oktobrī. Pēc sadursmes abas armijas atkāpās meklēdamas izdevīgākas ziemas mītnes.'

Sabiedrotiem nelabvēlīgāk šīs kaujas notēlojis Despanjaks: "Sabiedrotie te pazaudēja daudz karaspēka un karogu. Lai gan viņi ieņēma Monsu, tomēr šis ieguvums neatsvēra lielos upurus"² Sakšu Morics atkal atgriezās Drezdenē, kur to sagaidīja sajūsminātā māte un galms. Te viņš laiskā bezdarbībā pavadīja dienas. Ziema vēl nebija beigusies, kad 1710.g.martā krievi,

---

¹ L.B.de Neel "Histoire de Maurice comte de Saxe" 67 lapp.
² L.B. d Espagnac "Histoire de Maurice comte de Saxe" 16 lapp.

vai kā vēsturnieks viņus sauc - maskaviešk sāka savu kara gājienu pret Livoniju. Morics atstāja Drezdenes galma vieglprātīgo dzīvi, lai piedalītos Rīgas ielenkšanā, Krievu kara spēku komandēja pats Pāteris Lielais, kas Moricu lieliski uzņēma. Morics bija apmierināts, ka varēja cīnīties lielā karavadoņa vadībā un saņemt tā uzslavas. Bet jau pēc neilga laika Morics lūdz atļauju doties uz Flandriju. Flandrijā sabiedroto kara spēks bij ielencis Betunu. Arī šeit Sakšu Morics vienmēr atradies uguns līnijā, 1710.g.29.sugustā Betuna kapitulēja. Runājot par Sakšu Moricu, sabiedroto ievērojamākais karavadoņš hercogs Malborns izteicies, ka neesot redzējis tik drošu cilvēku, kas darītu to ko nodomājis. Prinča Eižena atsauksme par Moricu ir nelabvēlīgāka: "bezprātību nekad nevar uzskatīt par varonību"²

Par Sakšu Morica skolotājiem kara mākslā, kā redzējam, bij tā laika ievērojamākās militārās autoritātes. Un Sakšu Morics nav bijis tikai krietns māceklis vien, kas saviem skolotājiem nedara kauna, bet pat pārspējis tos.

1712.g.Moricam ir uzticēta jau jātnieku pulka vadīšana. Ar savu drosmi un uzstājību viņš izsauc apbrīnu pat zviedru ģenerālim.⁵

Pēc zviedru sakaušanas 1716.g.sākumā Morics atkal atgriezās Saksijā un apceļoja vairākus ziemeļvalstu gālmus. Tā kā Augusta Stiprā ministrs bij nelabvēlīgi noskaņots pret Auroru Kēnigsmarku un arī pret viņas dēlu Moricu, tad izformēja arī viņa jātnieku pulku.

Bezdarbība un mīlas intrigas jaunajam grafam ātri apnika un kad izcēlās austriešu - turku karš, Sakšu Morics lūdz tēva atļauju nākt palīgā ungariem. 1717.g.jūlijā jau Morics ir kaujas laukā pie Belgrades. Tē turku kara spēks cieta vairākas neveiksmes. 1718.g.sākumā pēc miera noslēgšanas Morics ieradās Polijas pilsētiņā Franštatē, kur bij apmeties Augusta Stiprā galms. Par nopelniem kara laukā pats karalis viņam pasniedza Baltā ēr-

---

1. L.B.de Neel "Histoire de Maurice comte de Saxe" 70.lapp.
2. " " " " " " " " 71.lapp.
5.L.B.d Espagnac" " " " " " " " 19.lapp.

gļa ordeni. Morics bij arī Melnā ērgļa kavalieris - šo augstāko goda zīmi tam piešķīra Fridrichs II

1720.gadā Parīzē Morics iepazīstas ar Orleanas hercogu, kas ir dzirdējis daudz glaimojošu atsauksmju par Sakšu Morica militariem talantiem. Hercogs Moricu uzaicina pāriet Francijas dienestā, Morics uzaicinājumu pieņēma. Arī Augusts Stiprais iebildumus necēla, pat paaugstināja viņa pensiju. Saņēmis specialu Francijas karaļa rakstu, Morics atgriezās Vācijā. Te viņu uzaicināja formēt kājnieku pulku, pielietojot savus plašos piedzīvojumus. Brīvo laiku viņš izmanto matematisks studijām. Pēc tam aizceļo uz Drezeni.

1725.g.Sakšu Morics sāk pretendēt uz Kurzemes hercoga troni, jo 70 gadus vecais Kurzemes hercogs Ferdinands bij nopietni saslimis. 1726.g.sākumā Morics ieradās Rīgā kā savas mātes pilnvarnieks kārtot dažādas darīšanas. Pēc tam slepeni ieradās Jelgavā pie nelaiķa hercoga Fridricha Vilhelma atraitnes Annas Ivanovnas, kur lietojot savu šarmu, asprātību un solījumus iegūst viņas simpatijas un tā apsolas darīt visu, lai panāktu viņa ievēlēšanu par hercogu. Anna Ivanovna darīja visu iespējamo, tikai vēlāk, kad Morics ar savām mīlas dēkām apvainoja augsdzimušo atraitni, tā atrauj savu labvēlību un kļūst par tā pretinieci.

Morics Kurzemē apmeklēja iespaidīgākos muižniekus. Iegūstot to meitu simpatijas, viņš nodrošināja arī tēvu labvēlību. 1726.g. 4.jūnijā Kurzemes muižnieki ievēl Moricu par hercogu. 5.jūlijā izsūtīja viņam diplomu. Krievija jauno hercogu neatzina. Pēc īsām cīņām Usmas ezera salā, Morics sarūgtināts atstāj Kurzemi. Nākošos divus gadus viņš pavadīja Saksijā. Morica personīgā dzīvē notika pārmaiņas. Viņš apprec kāda Polijas ministra jauno un skaisto atraitni. Drīz pēc tam viņš atgriežas Parīzē, kur cītīgi nodevās savām studijām. Morica pirmā laulība ar grafieni Loeben bij 1721.g.šķirta/. Morica biografs Neels stāsta, ka Morics tur esot konstruejis mašīnu, ar kuru kugi varējuši braukt pa Sēnu bez zirga palīdzības. Ar kugi viņš aizbraucis uz

Ruānu, taču mašīna vēl strādājusi neveili, tai bijuši nepieciešami pārlabojumi. Tālāku ziņu par to trūkst.

1733.g.mirst Polijas karalis Augusts Stiprais. Uz Polijas troņi pretendē vairāki kandidāti. Izceļas karš troņa mantošanas dēļ. Sakšu kūrfirsts, Morica brālis, aicina Moricu uzņemties armijas vadību, tomēr Morics atklāti nostājas Francijas pusē un atteicās komandēt sakšu pulkus. Par nopelniem pie Filisbergas cietokšņa, Francijas karalis 1736.g.viņu paaugstināja ģenerālleitnanta pakāpē.

1736.g.11.aprīlī Vīnē Francija noslēdza miera līgumu ar Habsburgiem. Pēc šī miera līguma Morics grib izlīgt ar Polijas karali Augustu III, lai iegūtu tā labvēlību. To viņš arī panāca, bet šai labvēlībai nebija nekādas nozīmes.

1737.g.par Kurzemes Hercogu ievēlēja ķeizarienes Annas favoritu Bironu. Morics atgriezās Francijā. Tur viņš sarakstīja savu ievērojamāko apcerējumu "Réveries militaires"(1751.g.), kur sakopoti un koncentrēti visi viņa bagātie kara piedzīvojumi un studijās gūtās atziņas.

1740.g.pēc Krievijas ķeizarienes Annas nāves, Morics vēreiz mēģina kļūt par Kurzemes hercogu. Bet arī šoreiz bez panākumiem.

Nākošā gadā Morics piedalās karā Austrijas mantojuma dēļ. Par nopelniem karā 1744.g.iegūst Francijas maršala tituli. Pēc kara beigām Francijas karalis Moricom uzdāvināja Šamboras pili. 1747.g.franču armija Sakšu Morica vadībā iebruka Holandē, ātri salauza holandiešu pretestību un ieņēma veselu rindu cietokšņu. Tā laika ievērojamākās autoritates un lietpratēji militarās lietās bij pārsteigti par rūpīgi izstrādāto uzbrukuma plānu un taktiku. Pēc miera noslēgšanas 1748.g.18.oktobrī Morics atgriezās Šamboras pili, kur viņš pulcināja tā laika ievērojamākos māksliniekus un filozofus. Tomēr parastā demobilizētā ģenerāļa dzīve viņu neapmierināja. Viņa nemiera gars alka pēc jauniem piedzīvojumiem un atziņām. Viņš aizceļoja uz Vāciju. Iebraucot Berlinē, viņu laipni uzņēma Prūsijas karaļa galms. Fridrichs II vislabāk prata novērtēt Morica spējas un talantus.

Abi tie sprieduši un disputējuši caurām naktīm.

Par Sakšu Morica dzīves beidzamo posmu pastāstā viņa biogrāfs Neels: "tiklīdz Sakšu Morics atgriezās Samborā, kā sāka garlaikoties. Pieradis pie kara trauksmainās atmosfēras - kur viņš jutās savā elementā - viņš nevarēja samierināties ar miera laiku gauso dzīves tempu. Viņa prāts bij pārāk brīvs, lai varētu iesūnot pelēkajā ikdienībā. Morics meklēja sev piemērotu nodarbību. Tabago sala pievilka viņa uzmanību. Šī sala, kas bij piederējusi vairākām valstīm, bij atstāta un neapdzīvota. Sakšu Morics iepazīstas ar tās stāvokli, klimatu, augsni un nolēmj to kolonizēt."

1750.g.30.novembrī viņš Parīzē mira. 1777.g.Strazburgā Tomasa baznīcā uzcēla viņam pieminekli. Cik teatrāla patosa pilna bij Morica dzīve, tāds ir arī viņa kapa piemineklis, ko pagatavojis mākslinieks J.B.Pigalle. No kapa obeliska pakāpēm uz zārku dodas pats Morics, jauna un daiļa francūziete mēģina to atturēt, bet nāve pie atvērta zārka rāda pulksteni, ka laiks ir notecējis. Zārka kājgalā uz sava zobena atspiedies sēro Herkules. Pa kreisi no Morica uzvarāto valstu vāpēna dzīvnieki: Austrijas ērglis, Holandes lauva un Anglijas leopardis. Labajā pusē lepni plīvo Francijas karoti. Uz obeliska uzraksts:

Mauritio Saxoni

Curlandie et Sinigallie duci

.....
.....
.....
.....
.....

Kurzemi bij piemeklējis liktenis, kas izlikās daudz sliktāks nekā kaimiņu Vidzemei. Triju valstu karaspēks bija izlaupījis zemi, rūpniecību, pilsētas, izpostījis 70% no visām muižām un zemnieku māju ēkām, iznīcinājis vai atņēmis apmēram 80% no lopiem, aizvedis apm.20% vīriešu spēka gados un ievazājis mēri. Šī sērga aizrāva vairāk kā pusi no visiem Kurzemes

---

' L.B.de Neel "Histoire de Maurice comte de Saxe" 310.lapp.
II daļa.

iedzīvotājiem, paralizēja zemes darbus, tirdzniecību, iznīcināja pēdējās rūpniecības atliekas un pārtrauca uz ilgāku laiku dievvārdus un skolu mācības. Vietām pagasti pilnīgi iznīka. Zemnieku lopi pārgāja dzīvot mežos un ar to pievilka lielus vilku un lāču barus. Pieauga mežu platība, apauga tīrumi, pļavas, māju pagalmi; mežs aprija veselus iecirkņus, draudot pārvērst Kurzemi vēlreiz par pirmatnēju zemi. Tādos apstākļos zeme palika bez valdnieka, bez vienotas griešanas, bez nākotnes mērķiem un darba cerībām". Tāds bij Kurzemes saimnieciskais stāvoklis pēc Lielā ziemeļu kara, kad Krievijas cars Pēteris I uzsēdināja Hercoga tronī Fridrichu Vilhelmu. Cara nodoms pilnīgi nepiepildījās, jo jaunais hercogs tālīt pēc kāzām mira. Jelgavā ieradās vienīgi viņa atraitne krievu princese Anna Ivanovna. Uz troņa nāca hercogs Ferdinands. Toreizējos Kurzemes politiskos apstākļus un hercoga Ferdinanda personību vēsturnieks Juškevičs savā darbā "Kurzemes hercogi un viņu laikmets" raksturo šādi: "Šī Ketteru dinastijas pēdējā nelaimīgā atvase ir dzimusi 1655.gadā. Iedomīgs, patvarīgs un ķildīgs, Ferdinands bij viens no tiem tipiemi, kas jūtas vienmēr nesaprasts un aizvainots, kas prasa pavēlnieka posteni viņa tērpā, stāvokļa un algas dēļ, bet izvairas no attiecīga darba. Ja cits izcēlās no pārējiem ar saviem darbiem un domām, Ferdinands to nīcināja un apvainoja paša Ferdinanda slavas laupīšanā, ja kāds hercogu lūdza izvest labu nodomu, tad hercogs to uzskatīja par personīgu ienaidnieku. Ferdinands ar visu skaudību bij tik daudz nodarbināts, ka pats nespēja ierosināt kaut ko prātīgu, neaizkarot kaut kādā veidā kukuļu ar viņu saistītu vilvēku. Jaunībā viņš ar savu izturēšanos pastāvīgi sacēla tēvu pret sevi, kas patiesībā bij vienīgais vilvēks, ko viņš apbrīnoja un ņēma par paraugu. Bet Ferdinands tālāk ar šādām jūtām netika un kad bij miris viņa tēvs, viņš no Zēnēvas, kur uzturējās izglītošanās nolūkos, aizbrauca uz Berlīni un tad uz Poliju, kur iestājās kara dienestā un piedalījās vairākos kara gājienos pret turkiem Ferdinands izlietoja savus sakarus Varšavā, lai izspiestu no sava brāļa Fr. Kazimira lielākas summas un mantošanas līgumu.

Tad viņš iestājās Brandenburgas dienestā un pēc gadiem pārgāja atkal poļu dienestā aizvainotas patmīlības dēļ. Polijā viņš 1698.g. panāca savu atzišanu par hercoga aizbildni, par to iejauca Kurzemi Lielajā ziemeļu karā un traucēja katru nopietnu darbu zemes labā. Savu brāļa dēlu Fridrichu Vilhelmu viņš par Kurzemes hercogu neatzina un no Polijas karaļa izdabāja rakstu par kurzemnieku pakļaušanu viņam-Ferdinandam. Bet satversmes likumā bij pants, kas hercoga prombūtnes laikā automatiski nodeva Kurzemes pārvaldīšanu augstākai padomei. Virspadomnieki jutās aizkārti savās tiesībās un liedzās Ferdinanda pavēles un rīkojumus netikai izpildīt, bet pat saņemt. Sakarā ar to radās atkal vairāki kungi, kas zemi noveda pie posta. Patiesie rīkotāji līdz 1713.g. Kurzēmē bij krievi, tad līdz 1716.g. sakšu karaspēks. Augstākā padome aiz spītības pret ārzemēs dzīvojošo hercogu Ferdinandu sazinājās vienīgi ar hercogieni atraitni Annu. Ferdinandam bij gan piekritēji visās hercogistes daļās, bet viņi visi bij pārliecībā, ka tikai viņa atbraukšana ievestu kārtību tik ārkārtīgi piemeklētā valstī. Pats hercogs atstāma draugus - Piltenes muižniecība lūdza viņa palīdzību pret katoļu baznīcas pretenzijām uz Piltenes apgabalu, bet Ferdinands Piltenes delegatus nepieņēma un piespieda tos griezties pie Polijas karaļa, kas Pilteni pilnīgi atdalīja no Kurzemes un tur atjaunoja muižnieku republiku. /1717.g./ Hercoga materialais stāvoklis nebija spīdošs. Viņš sāka izpirkt iekārtātās domēņu muižas, ar ko sacēla attiecīgo muižnieku-rentnieku atklātu pretestību, kas noveda pie līdzīga varas darba kā pirms simts gadiem. Hercogs bij licis Abavmuižas rentniekam Lestenes Kārlim Firksam nodot šo ķīlmužu domēņu kambarim, bet Firks liedzās to darīt. Hercoga piekritējs un Grenču iecirkņa pārzinis Sakens tad ar varu izlika Firksu no Abavmuižas, par ko pēdējais ar draugiem viņam uzbruka uz ielas Jelgavā un to nopietni ievainoja. Uz Sakena ziņojumu Ferdinands uzdeva Jelgavas jātnieku gvardu kapraļiem par katru cenu arestēt Firksu kā sabiedriskās drošības apdraudētāju un viņu ieslēgt Jelgavas pils "melnajā kambarī". Dzirdot to

Firks griezās pie karaļa un lūdza personīgu aizsargāšanās grāmatu, bet iekams tā bij pienākusi, Firks bij jau nošauts. Līdzīgi brāļu Noldu nonāvēšanai arī Firksa nāve sacēla muižniecību pret hercogu un karaļa komisija atkal iejaucās Kurzemes iekšējās lietās, novedot spītīgā Ferdinanda varu līdz nullei. Bet tā kā hercogs prata novilcināt viņas lēmumu izvešanu dzīvē, radās tāds stāvoklis, ka nebija nevienas autoritates visā zemē un visi griezās ar savām vajadzībām kur katrs vēlējās. Tādā atmosferā varēja pastāvēt vienīgi kaila vara. Jāatzīmē, ka sakarā ar karaļa komisijas klātbūtni Jelgavā, notika zemes revīzija, kurā līdzšinējais platības mērs tika pārvērsts par saimniecības mērogu un arklis tagad skaitījās 80.000 flor. vērtībā.

Sevišķi grūti laiki nāca pāri Kurzemei sakarā ar sarunām par eventualo Ketleru dinastijas izbeigšanos. Jau sākot ar 1717.g. šis jautājums bij palicis akūts un tajā bij ieinteresēta Polija, Krievija, Prūsija, Saksija un vēl daudzas citas valstis. No visām pusēm lasījās pretendenti uz Kurzemes hercoga posteni. Galvenā Krievijas prasība bij precības ar hercogienu atraitni Annu un neviens no tām neatteicās. Kurzemes iekšējais politiskais stāvoklis bij tik chaotisks un sarežģīts, ka bij jāmeklē radikals atrisinājums. Bij jāieved zemī kārtība, citādi varēja izcelties nepārredzami iekšēji sarežģījumi un Kurzeme varēja zaudēt savu patstāvību. Tālredzīgākā muižniecības daļa sāka meklēt jaunu zemes valdnieku.

Tā kā Lielajā ziemeļu karā bij stipri satricināts līdz tam pastāvošais status quo Baltijas jūras piekrastē, tad arī Kurzemes attiecības ar lielajiem kaimiņiem bij nestabilas un nenoteiktas. Polija bij tik tālu iekšēji un ārēji novājināta, ka tā vairs nevarēja nodrošināt Kurzemes hercogistes tiesības un stāvokli.

"Jau ilgāku laiku varenie kaimiņi ir metuši acis uz Kurzemi. Krievu un prūšu baroni nebij vienaldzīgi, ka rokās nāks hercogistes vadība, kad ar Ferdinanda nāvi izbeigsies Ketleru dinastija. Polijas republika loloja domas hercogisti ieskaitīt Polijas provincēs, 1726.g. virspadomnieks Brakelis bij nā-

cis uz domām, ka Kurzemei izdevīgākais kandidats būtu Sakšu Morics. Tā paša gada sākumā šis kurzemnieks bij delegēts uz Varšavu, tai pat laikā tur ieradās arī Sakšu Morics. Brake-lis nāca klajā ar grafam patīkamo priekšlikumu, lai viņš, ne-vērojot sava tēva ieteikto piesardzību, tomēr pats aizbrau-cot uz Jelgavu. Jelgavā viņš ieradās 18.maijā. Viņu sirsnī-gi sagaidīja augstākā padome un hercogiene Anna. Tā Kurze-mes stāvokli raksturo Bovē.

Kurzemes hercogs Ferdinands, sanīdies ar saviem apakšniekiem, bij aizbraucis uz Dancīgu. 1725.g.decembrī 70 gadus vecais hercogs nopietni saslima. Polijas republika gaidīja viņa nā-vi, lai hercogisti pievienotu savam tronim, tāpēc saprotama Brakeļa dedzība jaunā hercoga vēlēšanu lietā.

Jelgavā Morics ātri iegūst hercogienes Annas simpatijas un kad Sakšu Morics, kļūstot par hercogu, apsolas viņu apprecēt, Anna izlietoja visas iespējas, lai panāktu tā ievēlēšanu. Bez val-došā hercoga ziņas viņa uzdeva Kurzemes muižniecībai sasaukt kārtu sapulci, lai apspriestu līdžekļus, kā saglabāt Kurzemes neaizkaramību un brīvību. Polijas ietekmēts, hercogs Ferdinands protestēja pret šo kārtu sanākumi. Holšteinas princis, Menši-kovs divi Hesenes prinči arī pretendēja uz Kurzemes hercoga troni. Kurzemes hercogs atbalstīja Hessenas prinča kandidatu-ru, kas bij Prūsijas karaļa ietekmē.

Lai gan pretinieki laida darbā visus līdžekļus, tomēr 4.jūnijā Sakšu Morica vienbalsīgi ievēlēja par Kurzemes hercoga pēcnā-cēju. 5.jūlijā viņam piesūtīja paziņojumu /diplome/. Trīs dienas pēc savas ievēlēšanas Sakšu Morics rakstīja Polijas prinčam, ka viņš pieņemot Kurzemes hercoga troni kā Polijas uzticams kalps, lai par to neviens nešaubītos, un ka Kurzeme arī turpmāk tā-pat kā līdz šim paliekot cieši saistīta ar Polijas republiku. Princis Menšikovs bij Rīgā. Viņš bij aizsūtījis uz Jelgavu savu adjutantu Līvenu. Dabūjis zināt par Sakšu Morica ievēlēšanu, viņš pavēlēja kņazam Dolgorukijam ierasties Jelgavā ar kaŗaspēku Kaŗaspēks Jelgavu sasniedza 10.jūlijā. Lai gan Sakšu Morics aizrādīja, ka Kurzemei bijušas tiesības izvēlēt savu valdnieku,

un ka Polija to atbalstot, kņazs tomēr deklarēja - ja kār-
tu sapulce 10 dienu laikā neizvedīšot jaunas vēlēšanas, pēc
carienes prāta, tad viņš pavēlēsot iesoļot hercogistē 20.000
vīru lielam karaspēkam. Pēc tam viņš atgriezās Rīgā. Tas
tomēr neiebaidīja ne Sakšu Moricu, ne muižniecību. Morics
cerēja, ka Polija viņu protežēs pretmetā krieviski orientē-
tam hercogam. Viņš rakstīja saviem draugiem, lūgdams palīdzī-
bu ar cilvēkiem un naudu. Vairāki virsnieki un 800 kareivju
ieradās Libekā. Pazīstamā franču Komedijas aktrise Lekuvrer,
kas ļoti mīlēja grafu, nodeva viņa rīcībā visu savu ietaupī-
jumu - 40.000 l.'

Menšikovs bij nojaudis Morica nolūkus. Viņš bij izstrādājis
veselu plānu, kā dabūt bīstamo pretinieku malā. Bovē to ap-
raksta šādi: "Īsi pēc Menšikova aizbraukšanas Morics redzēja
savu māju, kas bij būvēta pēc kurzemnieku māju parauga, ielenk-
tu no krieviem. Bija jau pret vakaru un Sakšu Morics, kas
bij tik pat izveicīgs kā aizstāvēšanās taktikā tā uzbrukša-
nas, nolēma nogaidīt. Morics dabūja, zināt, ka krieviem ir rī-
kojums sagūstīt to dzīvu vai mirušu. Krievi bij nostiprinā-
jušies apkārtējās mājās un no turienes šāva uz Morica māju.
Grafu Morics pret 800 krieviem aizstāvējās ar 50 saviem pie-
kritējiem. Vairāk kā 12 krievi tika nošauti un vairāk kā 50
ievainoti. Tad Moricam palīgā nāca hercogienes Annas miesas
sardze. Pretinieku virsnieks dabūjis to zināt, no tālākiem uz-
brukumiem atturējās. No Polijas Moricam pienāca neiepriecinošas
ziņas. Primars, kam Morics pats bij paziņojis savu ievēlēša-
nu un lūdzis tā aizsardzību, ziņoja, ka kņaziņš un visi sena-
tori ar vēlēšanām ir neapmierināti un uzskata tās par nen-
tikušām. "Polijas karalim patiesībā nebij nekādu iebildumu
pret to, ka viņa dēls kļūtu par Kurzemes valdnieku, bet savas
īstās jūtas viņam bij jāslēpj. Viņš bij sācis celt Varšavā vai-
rākas pils, tās prasīja prāvus līdzekļus. Tie bij jāizprasa
no seima, tādēļ ar to bij jāapietas uzmanīgi. Dienas kārtībā

' L.B.dEspagnac "Histoire de Maurice de Saxe" 50.lapp.

vispirms nāca Kurzenes jautājums. Daži uzstājās, ka karalim jāizsūta specials raksts, ar kuŗu atsauc Sakšu Morica un anulē viņa ievēlēšanu. Daži aizrādīja, ka raksta vien nepietiek, ka viņa Majestātei ar savu absoluto varu jāatsauc. Liela daļa bij pat pārliecināti, ka karalis pats esot sekmējis šīs vēlēšanas un visi to nosodīja. Tikai Poznanes sūtnis teica: "nevajaga Sakšu Moricu pārāk kompromitēt, jo viņš cēlies no augstas kārtas un viņam ir lieli nopelni, jāļauj viņam savā karjerā iet tik tālu, cik vien tas iespējams. Vainīgi ir vienīgi tie, kas viņu inspirējuši ļauties ievēlēt sevi par hercoga Ferdinanda pēcnācēju. Tie jāatrod un pret tiem jāvēršas ar visu likuma bardzību!" Debates ikdienas pieņēma arvien asāku raksturu. Lai apmierinātu sašutušos deputatus, karalis pietiekami asā formā rakstīja Sakšu Moricam atteikties no hercoga tituļa un nogādāt seimai savas ievēlēšanas aktis un visu, kam ar to kāds sakars.'

Kurzenes landtags bij pagalam apjucis. Uz Dancigu aizbrauca viens deputats, lai lūgtu atgriezties Ferdinandu vai, ja tas atteiktos, lai tad apstiprina Sakšu Morica ievēlēšanu. Tālāk ziņoja muižniekam Medemam uz Varšavu, lai atsauc nozīmēto komisiju un ka tā bez landtaga apstiprinājuma atzīstama par neļikumīgu. Polijas senats to uzskatīja par dumpi. Raportu nodeva karalim un galma maršals pavēlēja iesniedzēju deputatu aprietināt.

Sakšu Morics atgriezās Jelgavā, būdams pārliecināts, ka Polijas komisija, ko pieprasīja vicekanclers, viņa ienaidnieks, ir jau ieradusies Kurzemē. Vispirms viņš atkāpās uz Liepāju ar saviem nedaudziem piekritējiem. 8. augustā viņš apmetās Usmas salā pie Kuldīgas. Tur saveda daudz municijas un pārtikas. Morics nolēma te nocietināties. Šim nolūkam viņš izlietoja 300 kareivju un 600 zemnieku. Viņš publicēja reskriptu, aicinādams kurzemniekus piebiedroties viņam. Paši muižnieki izturējās pasīvi, atļaudami tikai izlīmēt minēto uzsaukumu. Muižnieki meklēja visādas iespējas, lai tikai apmierinātu komisiju un novērstu nemierus zemes iekšienē.

' L.B.de Neel "Histoire de Maurice comte de Saxe" 163.lapp.

1727.g.16.maijā mira Krievijas keizariene. Viņas pēcnācēja jaunā cara padomei likās izdevīgi nostāties pret Kurzemes pievienošanu Polijai. Tā bij ieteikusi Kurzemes pārvaldei atteikties no Sakšu Morica ievēlēšanas, tad Krievija piespiedīšot neizpildīt poļu projektu-pievienot Kurzemi Polijai. Grafistes kanclers un maršals lūdza laiku, lai varētu šo jautājumu nokārtot. Viņi sūtīja pie Morica Techu un Keizerlingu, taču nesapēma nekādas atbildes.

Generalis Lasi un gen.Bibikovs bij Rīgā, Tie saņēma pavēli sūtīt savu armiju uz Kurzemi, lai atbalstītu Krievijas prasības. Viņi lūdza satikšanos ar Sakšu Moricu, kas aizbildinādamies vilcinājās. Generalis Lasi bij pārliecināts, ka Sakšu Morics grib novilcināt laiku, lai nostiprinātos. Viņš slepeni ielēnca salu ar 1200 cilvēkiem un aizsūtīja pie Morica savu adjutantu, lai ierodoties sarunās. Ja generalis būšot viens pats, Morics atbildējis, tad viņš labprāt ieradīšoties. Generalis bij ar mieru. Sakšu Morics viņam asi pārmēta netaisno rīcību un negribēja dzirdēt nekādus priekšlikumus. Atgriezies savā štābā, gen.Lasi aizsūtīja Sakšu Moricam ultimātu divdesmit četrus stundu laikā atstāt salu. Tā kā nocietinājumi vēl nebij pabeigti, nebij ne mazāko izredžu kaut cik sekmiģi pretoties krievu pārspēkam, tad Morics atkāpās uz Ventspili, atstādams krieviem savu bagāžu. 26.augustā Polijas komisars ieradās Jelgavā. Viņš rīkojās saskaņā ar savām instrukcijām un sasauca landtagu 15.septembrī. Pieprasīdami generalim Lasi aizvākties ar savu karaspēku, viņi solījās arī paši evakueties. Generalis nodeva komisariem Sakšu Morica ekipažu un Usmas salā saņēmtos gūstekņus, tikai vienu kastīti viņš pats paturēja un vēlāk aizsūtīja uz Pēterburgu - viņš atteicās to atvērt komisaru klātbūtnē - cerēdams, ka tur atrošas Sakšu Morica ievēlēšanas diploms. Taču viņa kara kalps Bovē to bij veikli noslēpis un paglabājis un vēlāk nodeva pašam Moricam.

Kurzemes deputatus aicināja komisijas priekšā. Komisija Mori-

ca inspirētājus attāisno, bet tikai ar noteikumu, ka tie vairs nemēģinās izplatīt nekādus rakstus par hercoga vēlēšanām un paliks uzticīgi Polijas republikai. Šim dekretam sekoja otrs, kas anulēja Sakšu Morica ievēlēšanu un deklarēja Kurzemes un Zemgales hercogistes pievienošanu Polijai pēc hercoga Ferdinanda nāves, ar īpašu pārvaldi pēc komisijas izstrādātā reglamenta.

Polijas rīcība radīja lielu uzbudinājumu Kurzemē un Krievijā. Bet kas zīmējas par Sakšu Morica kandidaturu uz Kurzemes hercoga troni, tad Krievija vienmēr sapratās ar Poliju. Ne viena, ne otra negribēja Sakšu Morica ievēlēšanu. Tā noslēdzās Sakšu Morica cīņa par Kurzemes hercogistes troni, ko pietiekoši skaidri noraksturojis Despanjaks. Tas bij cīņas pēdējais cēliens. Kāpēc šo cīņu zaudēja? Pirmkārt pret viņu nostājās poļu muižniecība un Krievijas galms. Krievu bažām arī bij savs pamats. Morics bij spējīgs cilvēks un apdāvināts kara-vīrs. Ar Morica nākšanu uz Kurzemes hercogistes troņa, Krievija zaudētu šeit savu ietekmi. No tā baidījās arī poļu nacionalisti. Viņi nevēlējās stiprināt sakšu varu ne pašā Polijā, ne Kurzemē. Otrkārt, arī Kurzemes muižniecība kritiskajā brīdī novērsās no sava ievēlētā hercoga, negribēdami Kurzemi ieraut jaunā karā. Sekojot Sakšu Morica aicinājumam, cīņā pret krieviem būtu jāpiedalās arī Kurzemes muižniekiem, kas valsti iejauktu jaunās cīņās, tāpēc viņi to nedarīja. Sakšu Morica liktenis ar to bij izšķirts. Mazā saujiņa, kas sekoja Moricam līdzī uz Usmas salu, nevarēja Moricam sagādāt uzvaru.

1740.g. mira Krievijas keizariene. Drīz vien Birons krita nežēlastībā un Sakšu Moricam šķiet, ka ir pienācis īstais brīdis vēl reizi mēģināt kļūt par Kurzemes hercogu. Morics sūtīja uz Jelgavu savu uzticamāko piekritēju baronu Diskan'u ar specialu protestu. Kad muižniecība sapulcējās, lai ievēlētu jaunu hercogu, tad Diskans dedzīgi protestēja un nolasīja Morica vēstījumu: "Kurzemei vairākus gadu simteņus piederēja tiesības izvēlēt savus valdniekus. Taču 1561.g. Maskavas valdnieku varas un tieksmju iebaidītie Kurzemes valdnieki pieņēma Polijas karaļa un republikas protektoratu. Kurzemnieki

pilnvaroja Kotardu Ketleru slēgt līgumu ar Polijas karali Sigismundu Augustu. Šai līgumā bij paredzēts, ka Gotardam pieder neatkarīga valdnieka tiesības ar hercoga tituli un ka šis titulis pāriet uz viņa kārtas pēcnācējiem uz visiem laikiem /a perpetuite/ Kurzeme pati pievienojās Polijas republikai. Taču paturēdama savas lēņu tiesības un nodrošinādama šo vienību, viņa paturēja visas vecās privilēģijas, brīvības un pārvaldes formu. Šo līgumu apstiprināja Sigismunds Augusts ar svinīgu zvērstu un Republika ratificēja.

1726.g. vecais hercogs Ferdinands, pēdējais Gotarda Ketlera nama pēctecis, mēģināja Kurzemi sadalīt Vojevodijās un pievienot tieši Republikai. Kurzemes muižniecība uztraucās par šādu soli, kas runāja pretī vecajam līgumam, ar ko viņi bij nodrošināti kurzemnieku brīvība un reliģija. Pie kam viņus apdraudēja arī otra kaimiņu vara, kas bij tik pat bīstama. Lai aizkavētu varas lietošanas iespējamības, kurzemniekiem bij jāievēl hercoga Ferdinanda pēcnācējs. Muižniecība un pārvaldes organi izvēlējās mūs un 5.jūlijā mums to paziņoja. Viskategoriskākā veidā viņa mūs ievēlēja par savu valdnieku pēc hercoga Ferdinanda nāves. Kā no vienas tā no otras puses mūs vieno nesaraujamas uzticības saites. Mūsu ievēlēšanas diploms ir likumīgākais un neaizkarāmākais valdnieka dokuments. Šis ievēlēšanas gods mums tomēr neaptumšo acis. Mēs redzam ar to saistītās briesmas. Bet mēs esam spiesti arī bēdās dalīties ar tautu, kas mums dāvājusi tādu uzticību. Mēs ticam, ka arī Polija reiz atvērs acis, sapratīs savas intereses, atteikdamās no nepamatotām pretenzijām, un necietīs ar svešu roku uzspiestu valdnieku Kurzemei. Notikumi rāda, ka kaislības un prātīgi aprēķini nomāc tiesības un vispārējo labklājību. Polijas atstāti, krievu varas apdraudēti mēs tomēr vairāk izjūtam Kurzemes postu nekā savējo. Mēs esam spiesti kerties pie beidzamā līdzekļa. Ja mēs varētu glābt savu zemi, ja tikai tas nāktu par svētību, mēs būtu ar mieru ziedot savas asinis. Taču tas varētu notikt tikai tad, ja Kurzemes pārvalde otrā landtaga sanāksmē apstiprinātu mūsu ievēlēšanas diplomu. Tas būtu vienīgais pierādījums visai Eiropai ka kurzemnieki aizstāv savu brīvību un pirmo

ievēlēšanu. Ar to viņi mums pierādītu savu pieķeršanos un uzticību.

Patlaban mums atliek vienīgi protestēt pret varas ceļā uzspiestām vēlēšanām un ar bruņotu roku mēģināt izraut Kurzemi no krievu varas. Arī šo ceļu mums noslēdza mūsu pretinieki. Visi, ko mēs sūtījām protestēt pret uzspiesto grafa Birona ievēlēšanu, nobīdīti pie malas. Mums nav ne mazākās iespējas izteikt savas domas. Ja mēs klusētu, tad netikai attaisnotu mums nodarīto pārestību, bet arī paši pastrādātu otru netaisnību. Tādā kārtā mēs sarautu tās saites, kas mūs saista ar Kurzemi. Tad mums būtu jāatsakās no savām vislielākajām tiesībām. Aiz augšā minētiem iemesliem - gaidīdamas, ka Dievs beidzot liks uzvarēt taisnībai - mēs protestējam visas tautas priekšā pret jaunām Kurzemes hercoga vēlēšanām, kam nav ne mazākā tiesiskā pamata. Mēs beidzot paša Dieva priekšā pasakam, ka vienīgi mūsu ienaidnieki ir atbildīgi par Kurzemei un mums nodarīto pārestību. Paši mēs paturam sev mantotās tiesības, mēs nostādam pretī ienaidniekam savas armijas saujīņu un paturam savas ievēlēšanas diplomu, lai pie pirmās izdevības to izmantotu". Bet arī šoreiz Morics cieš neveiksmi.

Beigās jājautā, kas bij Sakšu Morics, dēkainis vai izcila personība? Daba bij viņu bagātīgi apveltījusi ar labam kara vīram nepieciešamām īpašībām: drosmi, apķērību, spēju orientēties katros apstākļos un nekurnot panest visas grūtības. Bet viena Moricam trūka - diplomatiskās tālredzības. Viņš visas cerības lika uz Kurzemes muižniecību un savu tēvu - Polijas karali, bet abos vilās, jo nebij sapratis, ka Kurzeme pati bij pārāk vāja, lai varētu stāties pretī lielo kaimiņu pretenzijām un ieturēt savu neatkarīgu politisku virzienu. Un Polija Augusta Stiprā laikā, runājot prof. Halecka vārdiem, /Polijas vēsture/ pārdzīvoja dekadences, pagrimšanas laikmetu. No austrumiem tai draudēja Pētera Lielā atjaunotā un nostiprinātā Krievija. No rietumiem Prūsija. Arī iekšējais stāvoklis bij nenoteikts un neskaidrs. Karalim opozīcijā stāvēja muižniecības lielākā daļa. Noraidoši tie izturējās arī pret karaļa dēla tieksmēm iegūt Kurzemes hercoga troni. Poļu nacionalisti ne ribēja stiprināt Sakšu varu. Un pats karalis bij nespējīgs pretoties. Morics bij pārvērtējis viņa faktisko varu, tāpēc viņu beigās viņš palika viens. Morica neviens vairs neatbalstīja. Gluži otrādi, kad

pēc Krievijas keizarienes nāves, Morics vēlreiz mēģina atgūt savas tiesības, tad muižnieki - kas agrāk tik dedzīgi bij Moricu atbalstījuši - negrib par viņu vairs ne dzirdēt. Ar 1737.g.pēc Ketleru dinastijas izbeigšanās, uz Kurzemes hercoga troņa nostiprinās Bironi. Kurzemē vēl vairāk pieaug Krievijas ietekme, līdz 1795.gadā krievu valdības ietekmēta, lūdz pievienošanu Krievijai. Izvirzas jautājums kā būtu veidojies Kurzemes liktenis, ja Bironu vietā uz Kurzemes hercoga troņa būtu nostiprinājusies sakšu dinastija. Nenoliedzami tam būtu bijušas tālu ejošas sekas un Kurzemes likteņi ievirzīti citā gultnē. Bet Morica mēģinājums neizdevās un Kurzemē nostiprinājās Krievija. No cīņas par Kurzemi Sakšu Morics neatteicās nekad: "mēs paturam savas ievēlēšanas diplomu, lai pie pirmās izdevības to izmantotu".'